

SOCIĀLDEMOKRĀTU VADĪTO SPORTA BIEDRĪBU POLITISKĀS CĪŅAS PRET PILSONĪBU (1921–1934)

Paulis Gavars
nitau263@gmail.com

Atslēgas vārdi: sociāldemokrāti, pilsonība, sporta biedrības, ideoloģiskā audzināšana, šķiru cīņa

Lai vairotu savu ietekmi sabiedrībā un piesaistītu arvien jaunus sekotājus, Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija (LSDSP) dibināja dažādas partijas stingrai vadībai un idejiskai kontrolei pakļautas organizācijas: Rīgas Tautas augstskolu, Latvijas Ārpuskolas izglītības kongresu padomi, kultūras un sporta biedrības un citas. Šā raksta uzdevums ir aplūkot līdz šim vēl maz pētītu jautājumu — LSDSP vadīto nozīmīgāko sporta biedrību darbību. Sociāldemokrātu līderi skaidroja, ka LSDSP vadītajās sporta biedrībās politiskā cīņa notiek divos virzienos: pirmais politiskās cīņas virziens (viņu formulējumā) bija cīņa pret “reakcionāro pilsonību” un fašismu, otrais cīņas virziens bija cīņa pret komunistu darbību sabiedrībā. Raksta apjoms ļauj aplūkot tikai vienu no šiem cīņas virzieniem — sociāldemokrātisko sporta biedrību cīņu pret pilsonību. Raksta tapšanā izmantoti LSDSP un LKP dokumenti Latvijas Valsts vēstures arhīvā un Latvijas Valsts arhīva partijas arhīvā (bijušais LKP CK Partijas vēstures institūta partijas arhīvs), kā arī aplūkojamā laika visu politisko novirzienu prese. Par LSDSP izveidoto un vadīto sporta organizāciju darbību no minētās partijas ideoloģiskajām pozīcijām daudz rakstīja sociāldemokrātu žurnāli “Latvijas Strādnieku Sports” un “Strādnieku Sports un Sargs”.

Sociāldemokrātu nozīmīgākās sporta biedrības

Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija 1921. g. jūnijā izveidoja savu sporta organizāciju ar nosaukumu Strādnieku sporta savienība, ko saīsināti sauca par SSS. Strādnieku sporta savienības 1. kongresā, kas notika 1923. g. 2. jūlijā Liepājā, tika ziņots, ka biedrība sastāv no 20 nodaļām ar apmēram 1000 biedriem.¹ Pēc gada, Strādnieku sporta savienības 2. kongresā, 1924. g. 4. augustā tās galvenās valdes priekšsēdētājs Bruno Kalniņš informēja, ka savienība apvieno 34

nodaļas ar 2040 aktīviem sportistiem.² Pēc Strādnieku sporta savienības biedra Aleksandra Masaka nogalināšanas 1925. g. 15. februārī sadursmes laikā starp Latvju Nacionālā kluba un Strādnieku sporta savienības biedriem Rīgā, uz Tērbatas un Martas ielas stūra, Rīgas apgabaltiesa 1925. g. 17. februārī Strādnieku sporta savienības darbību apturēja, bet martā biedrību slēdza. LSDSP vadība likvidētās savienības vietā nolēma nekavējoties organizēt LSDSP Strādnieku sporta sekcijas, kuru saīsinātais nosaukums atkal veidoja burtu kopu SSS. Visiem, kas agrāk sastāvēja Strādnieku sporta savienībā,

bija jāiestājas sociāldemokrātu partijā un jāizņem biedra kartes. LSDSP vadība mudināja bijušos Strādnieku sporta savienības biedrus nokārtot pāreju partijā, lai nerastos darbībā pārtraukums un neskaidriība. Sociāldemokrātiskā SSS galvenā valde 1925. g. martā atgādināja: “Visām SSS nodaļām pārreģistrēšanās termiņš pagarināts līdz 1. aprīlim. Vietās, kur līdz šim laikam nebūs nodibinājušās strādnieku sporta sekcijas, tiks uzskatīts, ka vecās SSS nodaļa beigusī pastāvēt. Par sekcijas nodibināšanos nekavējoties jāpaziņo SSS galvenajai valdei Rīgā, Matīsa ielā 11/13. Visiem sportistiem no vecās SSS biedriem, kas pāriet [jaunajā] SSS, jāiestājas partijā un jāizņem partijas biedru kartes.”³ Taču tā kā liela daļa strādnieku sportistu nevēlējās kļūt par LSDSP biedriem (partijā iestājās tikai ap 400–500 sportistu), šīs partijas līderi bija spiesti pilnīgi atteikties no nodoma izveidot partijas sastāvā Strādnieku sporta sekcijas. 1925. g. 13. maijā sociāldemokrāti sāka dibināt trešo SSS — sporta biedrību “Strād-

nieku Sports un Sargs”, kas organizatoriski formāli bija atdalīta no LSDSP, tātad neskaitījās partijas sastāvdaļa. Par biedrības “Strādnieku Sports un Sargs” darbības sākuma dienu pasludināja 1925. g. 15. jūniju. Tātad divdesmitajos gados sociāldemokrāti vienu pēc otras izveidoja formāli trīs sporta organizācijas, kuru saīsinātais nosaukums palika nemainīgs — SSS. Faktiski tā bija viena un tā pati organizācija, jo vadītāji, biedru sastāvs un darba pēctecība lielākoties saglabājās. To atklāti apliecināja arī sociāldemokrātu žurnāls “Latvijas Strādnieku Sports” 1925. g. jūnijā: “Mēs darbosimies 1921. gadā dibinātās Strādnieku sporta savienības (pirmās SSS) un pēc viņas slēgšanas radītās Strādnieku sporta sekcijas (otrās SSS) garā un virzienā.”⁴ Tātad faktiski tā bija tikai biedrības nosaukuma jeb izkārtnes maiņa.

Par biedrības “Strādnieku Sports un Sargs” skaitlisko sastāvu sociāldemokrātu žurnāls “Latvijas Strādnieku Sports” ziņoja, ka biedrībā uz 1925. g. 1. oktobri pastāv 53

Strādnieku sporta savienības futbolā meistarkomanda. Foto no žurnāla “Strādnieku Sports”. 1924. g. Kopā ar sportistiem Strādnieku sporta savienības galvenās valdes priekšsēdētājs Bruno Kalniņš (stāv pirmais no labās)

nodaļas ar 2194 biedra naudas maksājošiem biedriem. No biedru kopskaita 87 procenti ir vīrieši (1809 biedri) un tikai 13 procenti sievietes (285). 1926. g. jūnijā biedrības “Strādnieku Sports un Sargs” galvenās valdes priekšsēdētājs B. Kalniņš paziņoja, ka biedru skaits īsā laikā ir strauji pieaudzis un SSS izveidojusies par lielāko sporta organizāciju Latvijā; nodaļu skaits pieaudzis līdz 56, bet biedru kopskaits sasniedzis ap 4500, tas ir, (pēc viņa domām) apmēram tikpat biedru, cik visām pilsoņu sporta biedrībām, kopā ņemot. Biedrības darbība aptverot visus galvenos sporta veidus — kā vieglatlētiku, smagatlētiku, spēles, riteņbraukšanu, ziemas sportu, vingrošanu, militāro sportu, peldēšanu u. c. Sporta dažādās nozarēs piedalās 1600 biedri; militārā sekcijā 1400; pionieros 600 biedri un sporta ziņā pasīvi 700 biedri. Biedrības nodaļas pēc apgabaliem sadalās sekojoši: Rīgā deviņās nodaļās 1011 biedri; Kurzemē 15 nodaļās 833 biedri; Zemgalē 13 nodaļās 740 biedri; Vidzemē 14 nodaļās 590 biedri un Latgalē trīs nodaļās 266 biedri. Militārajās sekcijās skaitās seši bataljoni (24 rotas). Jaunajos pionieros 19 pulciņi ar 600 dalībniekiem.⁵ Vislielākais SSS biedru skaits bija trīsdesmito gadu sākumā. 1932. g. 4. decembra SSS padomes sēdes protokolā teikts, ka SSS biedru skaits ir 5992 biedri, nodaļu skaits 96, lielākā ir Rīgas centra nodaļa ar 782 biedriem.⁶ SSS galvenās valdes priekšsēdētājs B. Kalniņš uzsvēra, ka “pilsoniskajiem reakcionāriem” SSS jau no tās pastāvēšanas pirmajām dienām esot kā dadzis acīs: pilsonība nevarot piedot, ka biedrība SSS lielu daudzumu strādnieku jaunatnes esot atrāvusi pilsoniskām sporta organizācijām. Tik lielu biedru skaitu panāca ar nemitīgu biedrības propagandēšanu un “jaunu biedru vākšanu”. Biedrības “Strādnieku Sports un Sargs” galvenā valde rīkoja propagandas nedēļas, kuru laikā visu pasākumu vienīgajai domai bija jābūt par SSS rindu paplašināšanu. Pirms propagandas nedēļu sākuma sasauca biedrības nodaļu biedru sapulces, kurās biedriem

Karikatūra no sociāldemokrātu žurnāla “Latvijas Strādnieku Sports” [1926. g. Nr. 6 (jūn.) 85. lpp.]. Par SSS ķēniņu Bruno Pirmo nosaukts biedrības “Strādnieku Sports un Sargs” galvenās valdes priekšsēdētājs Bruno Kalniņš

atgādināja viņu pienākumus. Katram SSS biedra pienākums bija šo nedēļu laikā “dabūt vismaz vienu jaunu biedru”. Jaunu biedru vervēšanu izdarīja starp darba biedriem un paziņām. Propagandas nedēļās organizēja publiskus sarīkojumus, kuru priekšnesumos popularizēja SSS sportistu, sargu un sarkano pionieru darbību. Sarīkojumos teica uzrunas ar aicinājumu iestāties SSS. Katrai nodaļai SSS galvenā valde uzlika par pienākumu savākt noteiktu minimālo skaitu jaunu biedru. “Instrukcijā par propagandas nedēļu izvešanu” bija izteikts brīdinājums, ka nodaļas, kas jaunus biedrus nesavāks, likvidēs par bezdarbību.⁷

LSDSP par strādnieku sporta uzdevumiem

SSS biedrības galvenās valdes priekšsēdētājs un vienlaicīgi arī sargu priekšnieks B. Kalniņš bija arī LSDSP vadītās strādnieku sporta kustības galvenais ideologs. Savos rakstos LSDSP presē viņš neatlaidīgi propagandēja un skaidroja sociāldemokrātu partijas nostādnēs un asi kritizēja pilsoniskās sporta biedrības. B. Kalniņš uzsvēra, ka mantīgajām šķīrām neesot nekā kopīga ar strādniecību un šo naidīgo šķiru piederīgie nevarot saprasties un samierināties arī sportā. 1924. g. viņš rakstīja: "Pilsonība izmanto sporta organizācijas savas šķiras nolūkos. Viņas rokās sports labs līdzeklis pacelt strādnieku darbaspēka ražīgumu. Bet līdz ar to līdzeklis atraut strādnieku sportistus no pārējās strādniecības un cīņas par labāku nākotni. Pilsonisko sporta biedrību vadība ar laiku pārvērs daudzus no strādniekiem, šo biedrību biedriem, par pilnīgiem reakcijas piekritējiem un fašistiem."⁸ Pēc sociāldemokrātu domām, pilsoniskais sports tiecas vienīgi pēc rekordiņiem un sportisti pēc godalgām. Bieži tas novedot pie pārpūlēšanās un nelaiimes gadījumiem. Katrs sportists pilnīgi nododoties tikai vienam sporta veidam. Pilsoniskais sports tāpēc sniedzot ļoti vienuspusīgu cilvēka fizisko attīstību. Mantīgai jaunatnei sports esot vienīgi izprieca un patīkams laika kavēklis. Pilsoniskais sports esot radījis arī profesionālismu, tas ir, stāvokli, kur atsevišķi sportisti ar sportu nodarbojas kā ar arodu, saņemdami par to atlīdzību. Strādnieku sportam esot pretēji centieni: sniegt vispusīgu un harmonisku fizisko attīstību. Rekordus uzstādišana un godalgas strādnieku sportistiem mazāk no svara. Sports strādnieku jaunatnei neesot laika kavēklis, bet vajadzība atjaunot un nostiprināt savu grūtā darbā nogurdināto organismu un vājināto veselību. Strādniekiem sports neesot pašmērķis, bet līdzeklis strādnieku šķiras fiziskai nostiprināšanai. B. Kalniņš puda viedokli, ka "strādnieku sports ar savu daudzpusību un saprātīgu cilvēka organisma attīstīšanu patiesībā

ir strādnieku fiziskā kultūra, bet Strādnieku sporta savienība — fiziskās kultūras organizētāja un izplatītāja".⁹ Strādnieku sports attīstot viņu psihiskās spējas: gribu, noteiktību, drošsirdību, aukstasinību, izturību, pārliecību par saviem spēkiem. Tieši šīs īpašības esot nepieciešamas strādnieku šķīrai cīņā par labāku nākotni. Sevišķa nozīme piekritot cīņas spēlēm, kurās sportisti uzstājas kolektīvi, lielākās vai mazākās komandās, jo tās attīstot kolektīvismu un šķiras solidaritāti.¹⁰ Laika gaitā sociāldemokrāti bija spiesti daļēji revīdēt savas sākotnējās nostādnēs un atzīt, ka "bez sacensības nav sporta un bez tieksmes pēc rekordiņiem nav iespējams visu sportā nodarbināto biedru darbību padarīt pietiekoši nopietnu un viņu panākumus par apmierinošiem".¹¹ B. Kalniņš 1926. g. lepojās, ka LSDSP esot pratusi sasaistīt sportu un fizisko kultūru ar strādnieku šķiras cīņu un padarījusi sportu par vienlīdz svarīgu strādnieku kustības nozari. Viņš SSS biedriem skaidroja sporta politisko nozīmi: lai uzvarētu cīņā pret kapitālistisko iekārtu, strādniekiem vajadzīga ne vien apziņa un sociālistiska pārliecība, bet arī fizisks spēks, vingrums, drosme un izturība. B. Kalniņš rakstīja: "Pretstats tam, nesen vēl ļoti izplatītam uzskatam, ka strādnieku šķiru var atsavināt tikai ar aģitāciju, brošūrām un laikrakstiem. Nē, vajag arī fiziska spēka, vingruma, dzīves un cīņas spara. To iegūt un uzturēt bez strādnieku sporta nav iespējams. Līdz šim strādnieku kustība bij par daudz nodarbojusies tikai ar garīgo darbību vien. SSS ievadīja zināmu lūzumu."¹²

Sociāldemokrātu interesēs nebija nodarboties tikai ar "tīro" sportu. LSDSP, tāpat kā LKP, uzskatīja sportu par vienu no līdzekļiem strādnieku jaunatnes audzināšanai sociālistiskā garā. Tāpēc ideoloģiskais darbs vienmēr bija un palika uzmanības centrā. SSS kongresu dokumentos lasām, ka biedrība savos politiskajos uzskatos vienmēr ir ieturējusi LSDSP līniju. Vispirms visiem SSS biedriem bija jāizprot LSDSP un tās vadīto organizāciju darbības galvenais mērķis: "Tagadējās

kapitālistiskās sabiedrības vietā, kur valda privātpašums uz ražošanas līdzekļiem, nodibināt sociālistisku iekārtu, kur valdīs tautas kopīpašums uz ražošanas līdzekļiem un kur cilvēces darba augļus neievāks atsevišķi bagātnieki-kapitālisti, ražošanas līdzekļu īpašnieki, bet tie nāks par labu plašai tautai.”¹³ SSS kongresi un vadošie darbinieki savos rakstos un runās nemitīgi akcentēja jautājumu par SSS biedru sociālistiskās apziņas līmeņa celšanu, nepieciešamību veltīt ļoti lielu vērību idejiskai darbībai, gādājot par sociālistiskā garā ieturētiem referātiem nodaļu biedru sapulcēs un sarīkojumos. Tā, piemēram, sociāldemokrātu žurnāls “Latvijas Strādnieku Sports” 1925. g. novembrī īpaši norādīja uz SSS militārajās sekcijās iesaistīto sportistu, kurus LSDSP prese sauca par militārajiem sportistiem, saīsināti par “milsportistiem”, idejiskās audzināšanas darba lielo nozīmi un saturu: “Proletāriskais militārisms, fašisms, mūsu sabiedriskā iekārta, politiskās partijas — viņu mērķi, taktika, sociāldemokrātija, sociālisms — jautājumi, ar kuriem iepazīstināms katrs milsportists. Kā rokas grāmata lietojama b. Br. Kalniņa “Fašisms un viņa apkarošana”, kura komandieriem pamatīgi jāizburto un saturs populārā veidā jāatstāsta — ne vienā reizē, bet 6–7 mācību stundās — sliktākā gadījumā jānolasa apmācāmiem. Kā referentus par atsevišķiem politiskiem jautājumiem bataljona komandieriem jāauzicina sociāldemokrātiskās partijas biedri.”¹⁴

Pie biedrības “Strādnieku Sports un Sargs” galvenās valdes tika nodibināta biedrības propagandas vienība ar 55 propagandistiem. Viņi uzstājās nodaļu biedru sapulcēs un cita veida sarīkojumos ar lekcijām. To galvenie temati: “Strādnieku sports un pilsoniskais sports”; “SSS uzdevumi strādnieku politiskās cīņās”; “1. maijs”; “Strādnieku šķira un valsts”; “Fašisms un cīņa pret to”; “Cīņa par varu”; “Sociālistiskā sporta pamatprincipi”; “Politiskās partijas un strādnieku sports”; “Nākotnes cīnītāji (kas ir un ko grib sarkanie pionieri)”.¹⁵

Ik pēc trim gadiem SSS galvenā valde rīkoja strādnieku sporta svētkus. Tādi svētki 1930. g. no 30. jūlija līdz 3. augustam notika Rīgā. Tiem bija jāklūst par sociāldemokrātisko sportistu spēka un cīņas gatavības demonstrāciju. SSS galvenās valdes apkārtrakstā visām nodaļām par to teikts: “Arī mantīgā pilsonība ļaunā priekā ņirdz zobus, aplaupot strādnieku iekarojumus. Laiks arī tai likt manīt, lai nepriecājas pārāgri. Demonstrēsim, rādīsim mūsu pretspēka drosmi. Pierādīsim, ka mūsu SSS ir cīņas gatavs spēks. [...] Šais svētkos Rīgai jāklūst sarkanai!”¹⁶

Tāpat liela vērība bija jāpiegriež sarkano pionieru [tas ir, sociāldemokrātisko skautu] pulciņiem, kuros jāveic liels strādnieku bērnu sociālistiskās un fiziskās audzināšanas darbs, lai viņus sagatavotu par stingras pārliecības sociālistiem, kuri reiz nomainīs esošo sociāldemokrātu paaudzi.

SSS militārās sekcijas

Nodoms dibināt militārās sekcijas jeb sevišķas aizsargu vienības LSDSP telpu, tās rīkoto sapulču un gājienu apsardzībai, kā arī cīņai pret politisko pretinieku līdzīgām organizācijām sociāldemokrātiem radās jau 1922. gadā. No LSDSP Rīgas organizācijas biedriem, kuri bija sastāvējuši partijā vismaz vienu gadu, pēc sevišķas atlases 1922. g. decembrī izveido partijas kaujinieku organizācija (saīsināti “ko”). Nosaukums bija aizgūts no sociāldemokrātu partijas kaujinieku organizācijas 1905. gadā. Tomēr drīz sociāldemokrāti atzina, ka šis nosaukums nav sevišķi labi izvēlēts un varēja radīt nevajadzīgus pārpratumus, jo “organizācija bija ne vairs agresīvs, bet gan vienīgi aizsargājošs spēks”.¹⁷ Tāpēc to pārdēvēja par partijas aizsargu organizāciju, saīsināti “pao” vai “ao”. Tomēr formāli SSS biedrības militāro sekciju dibināšana sākās vēlāk — 1924. g. februārī.¹⁸ Pirmā militārā sekcija tika nodibināta Rīgā 3. februārī, piedaloties 47 sportistiem, kurus iedalīja piecās grupās. Visu 1924. g.

militāro sekciju organizēšanu neatlaidīgi turpināja. Strādnieku sporta savienības 2. kongress 1924. g. 4. augustā uzdeva visām biedrības nodaļām no vingrākiem un uzticamākiem biedriem sastādīt sevišķas aizsargu vienības (militārās sekcijas) strādnieku sapulču, telpu un gājienu apsardzībai. SSS galvenās valdes priekšsēdētājs B. Kalniņš uzsvēra, ka "SSS biedru pienākums, izkopjot savu fizisko spēku, aizsargāt strādnieku organizāciju izrikojumus [tas ir, sarīkojumus — *autors*] no nekārtībām, no fašistiskiem uzbrukumiem. Tas ir SSS biedru goda pienākums, kāpēc militārās sekcijas pie SSS ir jādibina".¹⁹ Jau 1924. g. novembrī sociāldemokrātu līderi lepojās ar sasniegto: biedrība SSS, viņuprāt, īsā laikā "kļuvusi par ievērojamu spēku, kura priekšā naidā un bailēs raustās pilsonības labais spārns".²⁰

1925. g. janvārī Rīgā bija saformētas jau astoņas militāro aizsargu rotas: SSS Rīgas Centra nodaļā, Pārdaugavas nodaļā, Brīvības Vārtu nodaļā, Čiekurkalnā, Maskavas priekšpilsētas nodaļā, Bolderājas nodaļā, Daiņas nodaļā, studentu organizācijā, bet desmit provinces nodaļās pastāvēja militārās sekcijas, kas vēl nebija apvienotas rotās. Kopējais biedru skaits militārajās sekcijās 1925. g. janvāra vidū bija apmēram 250, bet tā paša gada februāra beigās apmēram 300, no kuriem saformēja divus bataljonus.²¹ 1925. g. februārī SSS vadība visām biedrības nodaļām paziņoja, ka nodaļas, kas līdz 1. martam nebūs izpildījušas galvenās valdes cirkulāru — nodibināt militāro sekciju — likvidēs. 1925. g. otrajā pusgadā militāro vienību izveidošanas darbam noorganizēja militāro sekciju štābu. 1926. g. janvārī Rīgā bija izveidoti trīs bataljoni, viens bataljons Zemgalē, viens bataljons Lejaskurzemē un dažas atsevišķas rotas Augškurzemē, Vidzemē, Latgalē, Ventspilī; pavisam 24 rotas. Militārās sekcijas bija izveidotas apmēram pusē no visām 54 SSS nodaļām un tajās bija iesaistīti apmēram 40 % no visiem SSS sportistiem.²² Tā kā SSS sargu jeb militāro

sekciju dalībnieku skaits pēc sociāldemokrātu sporta organizācijas vadītāju domām auga pārāk gausi, viņi izlēma visus sportistus piespiestu kārtā padarīt par sargiem. Visai SSS biedrībai bija jākļūst par "strādnieku šķiras aizsargu organizāciju". SSS galvenās valdes priekšsēdētājs B. Kalniņš jau 1926. g. norādīja: "Mūsu organizācija apvieno sportistus un sargus. Bet ar to sacīts arī, ka visiem sportistiem jābūt sargiem un visiem sargiem jābūt sportistiem. Jāizskauz tā parādība, ka mums vēl ir kādas 12 nodaļas, pie kurām nav nodibinājušās militārās (sargu) sekcijas. Jāpanāk, lai nebūtu tādi futbolisti, vieglatlēti, vingrotāji, smagatlēti u. c., kas nesastāv savas nodaļas militārsekcijā. Jāgādā tikpat nopietni, lai militārsekciju biedri (militārie sportisti) piekoptu vienu vai otru no sporta veidiem."²³ Visi SSS biedri, kas bija vecāki par 17 gadiem, bija jāieskaita jau pastāvošās sargu vienībās. Šādas spiediena taktikas nepieciešamību SSS vadītāji pamatoja ar lielas daļas SSS biedru pasivitāti un nevēlēšanos stāties militārajās sekcijās. Tā kā lūgumi, ieteikumi, atgādinājumi nav līdzējuši, atlikusi tikai viena izeja — uzlikt piespiedu kārtā visiem biedriem par pienākumu būt arī par sargiem. Bruno Kalniņš skaidroja: "Mēs apvienojam vienā saimē tiro sportu un viņa radītā spēka praktisko pielietojanu strādniecības mērķiem — strādnieku sargus."²⁴ Šī piespiešanas taktika deva rezultātu: militārajās sekcijās iestājušos SSS biedru īpatsvars gadu ritumā pieauga.

Biedrība SSS bija LSDSP satelītoorganizācija, kuru partija izmantoja saviem politiskiem nolūkiem. Visiem SSS sargu sekciju biedriem bija aktīvi jāpiedalās LSDSP Saeimas vēlēšanu kampaņās. Sargu vienību priekšniekiem uz vietām bija jāstājas sakaros ar vietējām LSDSP partijas organizācijām un jāuzzina, kad un kur notiks šīs partijas priekšvēlēšanu sapulces un citi sarīkojumi un jānorīko tur stipras sardzes. SSS sargi tika mobilizēti arī sociāldemokrātu vēlēšanu uzsaukumu dalīšanā. Pilsētās uzsaukumus dalīja dzīvākos

ielu stūros, bet uz laukiem — krustceļos un citās galvenās satiksmes vietās. Uzsaukumu dalīšanai sargus parasti sadalīja grupās pa 3–4 biedriem kopā. Laukos SSS sargu vienību priekšnieki sūtīja sargus-velosipēdistus braukt pa apkārtnes ceļiem līdz 20–30 kilometru attālumā, lai redzamās vietās uzlīmētu sociāldemokrātu plakātus. Līdzīgā veidā SSS biedri piedalījās arī pašvaldību vēlēšanu aģitācijā, lai panāktu LSDSP iespauda pieaugumu tajās. LSDSP vadība aicināja sargus, kuri vēl nebija šīs partijas biedri, iestāties partijā un tādējādi to stiprināt.

Lai sekmētu sargu politisko audzināšanu, SSS sargu priekšnieku konference 1928. g. 30. decembrī nolēma ar 1929. g. 1. janvāri ieviest pie apgabaliem sargu politiskā pārziņa amatu. SSS politisko pārziņu uzdevumi bija: vadīt sargu politisko apmācību; sniegt apmācībās paskaidrojumus par svarīgiem notikumiem tekošā politikā; izpētīt sargu politisko noskaņojumu un rūpēties par nevēlamu novirzienu novēršanu; sevišķi rūpēties par sargu priekšnieku politisko zināšanu paplašināšanu, gādāt, lai sargi, jo sevišķi priekšnieki, iestātos par biedriem arī LSDSP. Politiskais pārzinis bija apgabala priekšnieka palīgs politiskās lietās un viņam bija jāziņo apgabala priekšniekam par saviem novērojumiem. Pie priekšnieku iecelšanas sargu politiskajam pārzinim bija jādod atsauksme par viņu politiskām īpašībām.²⁵

Sociāldemokrātu sporta kustības vadītāji skaidroja, ka SSS politiskā cīņa notiek divos virzienos: ne tikai pret “reakcionāro pilsonību” un fašismu, bet arī pret komunistu darbību sabiedrībā. SSS abu politisko cīņas virzienu galvenais instruments bija SSS militarizētās sekcijas, kuras sociāldemokrāti sauca arī par strādnieku šķiras aizsargu organizāciju, bet to biedrus par militārajiem sportistiem, strādnieku sportistiem militaristiem, aizsargiem, bet visbiežāk vienkārši par sargiem.

Sociāldemokrātu sportistu sadursmes ar politiskajiem pretiniekiem

Viens no SSS politiskās cīņas virzieniem, kā to formulēja LSDSP līderi, bija: “Visiem spēkiem cīnīties pret Latvijas reakcionāro pilsonību un fašistu kustību”. Līdz 1925. g. februārim galvenais SSS pretinieks pirmajā cīņas virzienā bija Latvju Nacionālais klubs, kura pirmā dibināšanas sapulce notika 1922. g. 29. augustā, bet tā paša gada 15. novembrī tā statūtus apstiprināja Rīgas apgabaltiesa. Latvju Nacionālā kluba galvenā mītne atradās Rīgā, Martas ielā 5. Tā priekšnieks bija students Indriķis Pone. Klubam bija jāķļūst par aktīvu patriotisku organizāciju, kuras mērķi ir: modināt un attīstīt latvju tautā valstiski nacionālo apziņu, pabalstīt un veicināt latvju (valsts) valodas lietošanu visās iestādēs, aizstāvēt latvju īpatnējo nacionālo kultūru pret iekšējiem un ārējiem ienaidniekiem un aktīvi cīnīties pret visām nelatviskām parādībām latvju dzīvē.²⁶ Prese rakstīja, ka sociāldemokrāti uzstājas kā marksisti internacionālisti, bet Latvju nacionālais klubs demonstrē par nacionālo valsti. Tātad SSS un Latvju Nacionālā kluba biedru politiskie uzskati bija pilnīgi pretēji un nesamierināmi, tāpēc nekāda mierīga līdzspastāvēšana abu biedrību starpā nebija iespējama. LSDSP prese Latvju Nacionālā kluba biedrus dēvēja par “Martas ielas nažu varoņiem”, “nacionālajiem huligāniem”, “fašistiem”, “fašistu dauzoņām” un tamlīdzīgi. Pilsoniskās organizācijas nepalika atbildi parādā, to presē SSS biedriem tika piešķirta nicinoša iesauka — “siseņi”. Arī komunisti un komjaunieši SSS biedrus sauca par “siseņiem”. SSS biedri pilsoniskajā presē tika saukti arī par “nažu un rungu varoņiem”, “bruņotiem SSS zeļļiem”, “SSS bandām”.

Tomēr sadursmes starp jauniešiem — nacionālas Latvijas valsts piekritējiem un SSS biedriem internacionālistiem — sākās jau pirms Latvju Nacionālā kluba nodibināšanas. 1922. g. 1. maijā sociāldemokrāti rīkoja vairākus gājienus pa Rīgas ielām uz Esplanādes

laukumu, kur LSDSP runātāji dzejnieks Rainis, B. Kalniņš, Voldemārs Bastjānis, Ansis Rudevics, Andrejs Veckalns un citi no vairākām tribinēm uzstājās ar runām par 1. maija nozīmi un proletariāta starptautiskajiem uzdevumiem. Sapulcējušos klausītāju daļa — Latvijas Universitātes studenti, pedagogi, armijas virsnieki un vidusskolu jaunatne, dziedot tautas dziesmas un ar kliedzieniem demonstrēja savu noraidošo attieksmi pret sociāldemokrātu oratoru marksisma ideoloģijas garā teiktajām runām un centās izjaukt mītiņu. Sociāldemokrātu prese pēc tam ziņoja, ka strādnieki esot piekauti un daži viņu sarkanie karogi un plakāti tikuši saplosīti, esot noticis “strādnieku grautiņš”, tomēr mītiņš noritējis līdz galam.²⁷ Pēc Latvju nacionālā kluba nodibināšanas 1922. g. beigās SSS vadība vainu par sadursmju izraisīšanu vienmēr piedēvēja Latvju Nacionālajam klubam, kura kaušļi pastāvīgi rīkojot uzbrukumus SSS biedriem un pat biedrenēm. 1924. g. augustā militāro vienību dibināšanu sāka arī Latvju Nacionālais klubs. Tātad abu savstarpēji naidīgo organizāciju iekšējā militarizācija notika praktiski vienlaicīgi un tāpēc arvien asākas sadursmes to starpā kļuva arvien biežākas. Tajās izmantoja ne tikai militārajās vienībās apgūtās tucvīņas prasmes, bet arī akmeņus, aukstos ieročus un reizēm pat šaujamo ieročus. SSS biedri bija guvuši atpazīstamību arī ar saviem stekiem jeb *pipkām*, ko sociāldemokrāti, gatavojoties 1923. g. 1. maija svinībām, bija ievēduši Latvijā.²⁸ Sociāldemokrātu *pipka* bija trīs pēdas (ap 90 cm) gara un triju pirkstu resna gumija ar drāti vidū un svina bumbiņu galā.

Vispārēju sabiedrības ievēribu izraisīja Latvju Nacionālā kluba un SSS sadursmes 1923. g. 1. maijā, kas Rīgas centru pārvērtā par cīņas lauku. Neko tādu jaunā Latvijas valsts vēl nebija piedzīvojusi. Sadursmju izmeklēšanai Ministru Kabinets sastādīja izmeklēšanas komisiju, kurā ietilpa piecas personas: Ministru prezidents Jānis Pauļuks kā priekšsēdētājs un četri ministri — apsar-

dzības, iekšlietu, tieslietu un ārlietu. Komisija secināja, ka 1923. g. 1. maija kautiņu izraisīšanā vainojami demonstranti sociāldemokrāti.²⁹ Sadursmē iesaistījies arī Saeimas deputāts, SSS galvenās valdes priekšsēdētājs B. Kalniņš, kurš esot sācis uzbrukt tikai pēc tam, kad dabūjis ar akmeni krūtīs, un uzbrucis tam pūlim, no kura šis akmens nācis. Iekšlietu ministrs Pēteris Bergis norādīja uz to, ka sociāldemokrāti *pipkas* kā ieroci ir lietojuši nelikumīgi un tāpēc to lietotājiem būs jāatbild tiesas priekšā.³⁰ Par to, kā izcēlās 1923. gada 1. maija kautiņi, avīze “Latvijas Sargs” ziņoja: “Nacionālie jaunekļi, kas sanākuši uz Esplanādes, rīkojās ļoti mēreni. Viņi tikai ar dziedāšanu traucēja sarkano [t.i., sociāldemokrātu] dumpīgās dziesmas un runas. Bet tad sarkanie vilka ārā savas *pipkas*, dzelzs sitamos un citus ieročus un gāzās traucētājiem virsū. Šie nemaz uz cīņu nebij sagatavojušies un bez ieročiem, un bij piespiesti atkāpties, pie kam daudz ievainoti. To redzēja tālāk stāvoši nacionālie jaunekļi un atsteidzās palīgā. Tā sadursme sākās. Sociāldemokrāti par visu to arī nemaz neželotos, ja viņi būtu bijuši uzvarētāji. Bet viņi piedzīvoja bēdīgu piekaušanu, bij piespiesti bēgt un glābties zem policijas apsardzības.”³¹ Sīkāk par 1923. g. 1. maija notikumiem uzzinām no Rīgas prefekta Jāņa Dambekalna oficiāla ziņojuma Ministru Kabinētam. Kad sociāldemokrāti sapulcējās Esplanādē, turp devās arī Latvju Nacionālais klubs ar savu karogu un mūziku. Lai novērstu sadursmi un aizkavētu nacionālo gājienu, Rīgas prefekts nosūtīja uz Aleksandra (tagad Brīvības) un Elizabetes ielas stūri 7. iecirkņa priekšnieka palīgu ar 10 kārtībniekiem, kuri nacionālo gājienu novirzīja no Elizabetes uz Tērbatas ielu. Pa to starpu Esplanādē sanāca publika klausīties sociāldemokrātu runas. Ap sociāldemokrātu tribīni nostājās viņu pašu kārtībnieki ar sarkanām lentītēm un aiz viņiem policisti. Kad sociāldemokrāti sāka runāt, pilsoņi uzsāka dziedāt tautas dziesmas un svilpot. No tribīnes puses pacēlās gaisā *pipkas*, bet no

otras puses tika vicināts ar spieķiem. Publika mūka un viņai dzinās pakaļ sociāldemokrātu kārtībnieki [t.i., SSS sportisti — *autors*], kuri bija izlauzušies cauri policijas ķēdei. Pie kam no sociāldemokrātu tribīnes puses atskanēja revolveru šāvieni. Sadursmē aktīvi piedalījās Saeimas deputāts B. Kalniņš, kurš ar *pipku* iesita policijas uzraugam, kas mēģināja atturēt sociāldemokrātu sportistus no kaušanās. Kad publika bēga no tribīnes, tad no turienes bēgošiem sociāldemokrātu sportisti meta ar akmeņiem. To, ka sociāldemokrāti pirmie bija uzbrukuši ar *pipkām*, apliecināja visi kriminālpolicijas uzraugi, kuri bija atradušies tribīnes tuvumā, un daži pilsoņi, kuri bija stāvējuši pie tribīnes. No tās vietas, kur stāvēja sociāldemokrāti ar saviem karogiem, bieži skanēja revolveru šāvieni. Pēc kāda laika bija dzirdami mazāki sprādzieni pretdemonstrantu pusē, pēc kuriem sociāldemokrāti sāka aiz bailēm izklīst. Tad B. Kalniņš uzsauca: “Biedri, nebīstaties, tie nav šāvieni, bet tikai petardes.” Pēc pirmā sociāldemokrātu uzbrukuma pilsoņi, redzēdami aizvedot četrus asinīm applūdušus ievainotos, sanīknojās, un no visām pusēm uz Esplanādi sāka plūst daudz cilvēku. Viņi virzījās virsū sociāldemokrātu tribīnei, no kurienes atkal atskanēja 20–30 šāvieni ar revolveriem. Ar lielām pūlēm policijas ķēdei nācās savaldīt demonstrantus, kuri mācās virsū sociāldemokrātiem. Policija atspieda pretdemonstrantus un lika sociāldemokrātiem doties prom un izklīst. 34 policisti pa dažādām ielām sekoja sociāldemokrātu gājienam, lai viņi izpildītu šo pavēli, un arī apsargāja viņus no varbūtējiem uzbrukumiem. Sociāldemokrāti tomēr nepaklausīja policijas rīkojumam izklīst un sāka kārtoties rindās, lai ietu uz savu mītni Matīsa ielā. Šo starplaiku izlietoja pretdemonstranti un izgāja pretim. Uz Skolas ielas starp Romanova (tagad Lāčplēša) un Ķertrūdes ielām izcēlās otrā sadursme. Kā no vienas, tā otras puses tika laisti darbā akmeņi, ķieģeļi, koka gabali. Tikai ar lielām pūlēm policijai izdevās likvidēt sadursmi. Demonstrantus [t.i., SSS biedrus]

novirzīja pa Romanova ielu uz Aleksandra ielas pusi, bet pretdemonstrantus atpakaļ pa Skolas ielu uz Esplanādes pusi. Neklausot 3. iecirkņa priekšnieka uzaicinājumam izklīst, sociāldemokrāti lēnā gaitā un dziedādami devās uz Tērbatas ielas pusi. Viņu lēnā iešana deva pretdemonstrantiem iespēju pa paralēlām ielām sociāldemokrātus atkal apsteigt un sastapties ar sociāldemokrātu gājieni uz Aleksandra ielas. Atkal norībēja šāvieni un iesākās kaušanās ar *pipkām*, spieķiem un koka gabaliem. Šis, jau trešās, sadursmes laikā no metieniem ar ķieģeļa gabaliem un sociāldemokrātu *pipkām* atkal cieta vairāki policisti.³² No sadursmju aprakstiem izriet, ka to aizsācēji Esplanādē bija sociāldemokrāti, bet otrā sadursme uz Skolas ielas un trešā sadursme uz Aleksandra ielas [tagad Brīvības] liecina, ka iespēju izkauties un noskaidrot spēku samēru līdz galam meklēja abas konfliktējošās puses. Pēc preses ziņām sadursmēs iesaistīto nacionāli noskaņoto jauniešu, kuri ziņojumos nosaukti par protestētājiem jeb pretdemonstrantiem, kopskaits sasniedzis ap 300–400 cilvēku.³³

LSDSP vadība un tās frakcija Saeimā 1923. g. 1. maija nekārtībās vainoja Latvju Nacionālo klubu un pieprasīja iekšlietu ministram Pēterim Bergim atlaist no dienesta Rīgas prefektu Jāni Dambekalnu un 3. policijas iecirkņa priekšnieku, sodīt citus policistus un aizliegt Latvju Nacionālo klubu. Pretējā gadījumā sociāldemokrātu ministri izstāšoties no valdības, kas nozīmētu valdības krišanu. Tā tas arī notika. Jāņa Pauļuka vadītais Ministru Kabinets 1923. g. 9. maija sēdē konstatēja, ka visi sociāldemokrātu ministri ir atteikušies no amatiem un arī Demokrātiskais centrs iesniedzis sava iekšlietu ministra Pētera Berga demisiju. Ievērojot to, Ministru Kabinets nolēma demisionēt pilnā sastāvā.³⁴ Saeimas deputāts Arveds Bergs par šādas sociāldemokrātu rīcības motīviem rakstīja: “Ja ietu runa tikai par tiem belzieniem, zilumiem vai samaitātām garderobēm, kuras sociāldemokrātu vadoņiem palikušas kā svētku piemiņas,

nez vai tad viņi rādītu histēriju, kurai ir robežas ar smieklīgo. Nevar taču vienā dienā nest plakātus ar uzrakstiem “nost ar represijām” un otrā dienā prasīt nepatīkamu avižu un klubu slēgšanu. Nevar taču rakstīt interpelāciju pret iekšlietu ministru, kurš vienīgais var būt atbildīgs par notikumiem, ja šis ministrs turas amatā tikai ar sociāldemokrātu balsīm. Šo pretrunu komisko pusi bez šaubām nojaustu arī sociāldemokrāti, ja 1. maija notikumi būtu radījuši tikai tik daudz sāpes, cik ir no zilumiem un belzieniem un saplēstiem zīda karogiem. Bet sāpes ir daudz lielākas. No spēku demonstrācijas iznāca nespēka demonstrācija. Sociāldemokrātiskais koloss uz kājām apgāzās. Tas ir 1. maija notikumu dziļākais saturs. Un tas sūrst.”³⁵

Arī pēc 1923. g. 1. maija notikumiem abas savstarpēji karojošās biedrības neizdarīja nekādus secinājumus un sadursmes turpinājās ierastajā garā. Tā laika sociāldemokrātu prese mēdza vienpusīgi pārspīlēt ziņas par šo sadursmju norisi un rezultātiem. Minēsim dažus raksturīgus piemērus. 1924. g. 22. martā deviņi “naciķi” esot iebrukuši SSS galvenajā mītnē Rīgā, Matīsa ielā 11/13, izjaukuši sociāldemokrātu jaunatnes sarīkojumu un ar nažiem sadūruši SSS galvenās valdes locekli P. Grauzi un SSS Rīgas centra nodaļas valdes locekli A. Mūriņu. 1925. g. 18. janvārī Latvju nacionālā kluba biedri mēģinājuši uzspridzināt laikraksta “Sociāldemokrāts” tipogrāfiju, nodarot tai zaudējumus (izmeklēšanā LNK vaina gan netika pierādīta, pilsoniskā prese pat pieļāva iespēju, ka sprādzieni tipogrāfijā ir bijuši pašu sociāldemokrātu priekšvēlēšanu triks). Pēc tam tipogrāfijas apsardzību uzņēmusies SSS Rīgas centra nodaļa. 1925. g. 26. janvārī SSS Rīgas nodaļas kopīgi apsargājušas un uzturējušas kārtību sociāldemokrātu 1905. g. revolūcijas piemiņas sapulcē Lielajā Ģildē, kur piedalījušies pāri par 2000 klausītāju. Sargu pienākumus, kā arī goda sardzes posteņus uz skatuves pie sarkaniem karogiem ieņēmuši 200 SSS biedri. Viņi arī “viegli atsiuši” Latvju Nacionālā kluba iebru-

kumu, pēc tam policija aizturējusi 15 huliģānus. 1925. g. 31. janvārī īsi pirms SSS Rīgas centra nodaļas kara dienestā iesaukto atvadišanās vakara sākuma savienības telpās Matīsa ielā 11/13 iebrukuši “4 nacionālā kluba bandīti”, izsītuši priekšnamā logu un izgāzuši pudeli ar smirdošu šķidrumu.³⁶ Sociāldemokrāti savā aģitācijā parasti apgalvoja, ka SSS vienmēr tikai “aizsargājas” un nekad nepārkāpj likumības robežas; vienmēr vainīgi ir tikai “nacionālie huligāni”, kuri “terorizē strādnieku masas”. Tomēr pat no SSS ziņojumiem redzams, ka tā vis nebija. Tajos minēti fakti, kad sociāldemokrātu militārie sportisti ir devušies uz Martas ielu, kur atradās Latvju Nacionālā kluba mītne, un tai tuvumā esošo Tērbatas un Martas ielas krustojumu, kur SSS militārie sportisti “klubistu barvežiem iedvesuši sāpīgu mācību”.³⁷

1925. g. februārī sociāldemokrāti bija nolēmuši mobilizēt visus SSS Rīgas nodaļu biedrus Rīgas pilsētas domes priekšvēlēšanu aģitācijas darbam, lai atbalstītu LSD-SP kandidātu listi Nr. 7. SSS militārajiem sportistiem bija jāapsargā visas LSDSP iekārtotās 45 priekšvēlēšanu aģitācijas sapulces un jāizdala sociāldemokrātu partijas vēlēšanu uzsaukumi.³⁸ Šīs kampaņas laikā 1925. g. 15. februārī netālu no Latvju Nacionālā kluba mītnes Martas ielā izraisījās šī kluba un SSS militāro sportistu kārtējā sadursme, kuras laikā tika nāvējoši ievainots SSS biedrs Aleksandrs Masaks. Sociāldemokrātu sporta žurnāls par šo notikumu ziņoja: “15. februāris kļuva strādnieku sportistiem par liktenīgu dienu. 15. februārī 500 SSS Rīgas nodaļu biedri izplatīja uz visiem lielākiem ielu stūriem sociāldemokrātiskās strādnieku partijas vēlēšanu lapiņas. Nacionālā kluba fašisti nevarēja paciest šo strādnieku sportistu mierīgo cīņas darbu. Viņi sāka uzmaukt lapiņu dalītājiem un visādi mēģināja izsaukt sadursmes. Kad sportisti divās vietās šādus uzbrukumus atsita un vainīgos izklīdināja, nacionālie bandīti ķērās pie ieročiem, lai asiņaini izrēķinātos ar mūsu biedriem.

Ap plkst. 4 pēcpusdienā uz Tērbatas un Martas ielu stūra vairāki Nacionāla kluba slepkavas nogalināja SSS Rīgas centra nodaļas biedru, pionieri [t.i., skautu — *autors*] Aleksandru Masaku.”³⁹ Arī pēc 1925. g. 15. februāra traģiskā notikuma LSDSP savā propagandā, kā parasti, centās iestāstīt, ka minētās sadursmes laikā SSS darbībā nekā noziedzīga neesot bijis, Strādnieku sporta savienība neesot pārkāpusi likumības robežas. Vēsturnieks Uldis Krēsliņš ir pamatoti secinājis, ka “sarkano sportistu” demonstratīva maršēšana gar Latvju Nacionālā kluba mītni nebūt neizskatījās pēc nevainīgas nejaušības: “To, ka [1925. g.] 15. februāra notikumos SSS nevarēja uzskatīt tikai par nevainīgu upuri, liecināja SSS slēgšanas ierosinājumā iekšlietu ministra minētā SSS Pārdaugavas nodaļas biedra M. Strautnieka liecība, kurš, cita starpā, runāja par SSS plānu uzbrukt LNK, ielaužoties kluba mītnē, paņemot vērtīgākās lietas, pašus biedrus piekaujot un klubu nodedzinot.”⁴⁰ Lai 1925. g. 15. februāra sadursme varētu notikt, sociāldemokrātu militārajiem sportistiem taču bija speciāli jāaiziet uz Martas ielu pie Latvju Nacionālā kluba mītnes, un šādu rīcību šī kluba biedriem bija pamats uzskatīt par izaicinošu SSS spēka demonstrāciju un provocēšanu uz sadursmi, kā arī savas mītnes apdraudējumu. 1925. g. 18. februārī abu sadursmē iesaistīto biedrību darbība tika apturēta un drīz pēc tam aizliegta. Šāvējus nevarēja noskaidrot, tiesa apsūdzētos attaisnoja pierādījumu trūkuma dēļ. Turpmāk LSDSP prese katru gadu A. Masaka nošaušanas gadadienās publicēja rakstus, kuros viņš tika attēlots kā varonis, kas kritis par sociāldemokrātu partijas un strādnieku šķiras lietu.

Presē par 1925. g. 15. februāra traģisko notikumu atkal izvērtās dzīva polemika. Sociāldemokrātu avīzes notikušajā vainoja Latvju Nacionālo klubu, kas, izvērties par politisku bandītu un huligānu organizāciju, ar varas līdzekļiem apkarojot sociāldemokrātu partiju un citas strādnieku organizācijas.

Aleksandrs Masaks — Strādnieku sporta savienības (SSS) biedrs, pionieris (t.i., skauts), 19 g. vecs atslēdznieka māceklis, nošauts SSS un Latvju Nacionālā kluba biedru sadursmes laikā 1925. g. 15. februārī Rīgā, uz Tērbatas un Martas ielas stūra

Tādējādi Latvju Nacionālais klubs esot atklāti nostājies uz valsti graužoša ceļa. Turpretim sociāldemokrāti nekad neesot uzbrukuši saviem domu pretiniekiem un sociāldemokrātu vadītās strādnieku organizācijas vienmēr darbojoties likuma robežās. Taču pilsonība vainu par šādiem notikumiem vienmēr nepamatoti uzveļot sociāldemokrātiem, apgalvojot, ka sociāldemokrāti vai nu pirmie esot uzbrukuši, vai, vismaz devuši iemeslu klubistu uzbrukumiem. Pilsoņu prese visu laiku ņēmusi

Latvju nacionālo klubu savā aizsardzībā un to slavējusi par patriotisko pašaieliedzību, cēlo nacionālismu un bezmēra valstiskumu. Pilsonība redzot, ka sociāldemokrātu agitācijai strādniekos esot lielāks spēks nekā pilsonības agitācijai, tāpēc pilsonībai patīkot, ka Latvju Nacionālais klubs traucējot sociāldemokrātus nokļūt pie strādniekiem ar savu agitāciju.⁴¹

Sociāldemokrātiem ļoti nepatika pilsoniskās preses, ko viņi sauca par “melno presi” jeb “melnajām lapelēm”, apgalvojumi, ka arī paši sociāldemokrāti ir līdzvainīgi 1925. g. 15. februāra traģiskajā notikumā. Tāpat vislielāko sašutumu sociāldemokrātu prese pauca par komunistu un viņu atbalstītāju “kreiso arodnieku” nostāju: “Tie neatrada neko labāku kā nostādīt SSS par nacionālam klubam līdzīgu organizāciju un apvainot par 15. februāra notikumiem arī strādnieku sportistus. Komunisti, viņu lapele “Strādnieku Vienība” un [komunistu vadītais] Rīgas Arodbiedrību centrālbirojs pēdējās nedēļās gandrīz vai no ādas lien ārā, lai kopā ar naciņiem uzbruktu strādnieku sportistiem un viņu vadoņiem. Tika pieliktas visas pūles, lai ar melu palīdzību Masaka slepkavībā apvainotu pašu Strādnieku sporta savienību. Melnās lapas kāri uztvēra visus šos “kreiso” murgojumus un pārdrūkāja savās slejās. Tādā kārtā pat pie fašistu nogalinātā biedra kapa komunisti un kreisie arodnieki gāja vienotā frontē ar pilsonisko nacionālo klubu. Viņi līdz ar to sevi galīgi nostādīja strādnieku šķiras pretinieku pusē. [...] Komunisti un kreisie arodnieki ir kļuvuši par pilnīgiem un atklātiem strādnieku šķiras interešu nodevējiem.”⁴² Tāpat pat šo traģisko notikumu abas sociālistiskās partijas izmantoja, lai viena otru diskreditētu.

Pilsoniskā prese bija vienprātīga, ka šādas sadursmes ne tikai apdraud valsts iekšējo mieru, bet ir arī no ārpolitiskā aspekta ļoti bīstamas, jo, šādi “iekšēji nemieri” var atvērt vārtus komunistu iebrukumam Latvijā. Avīze “Latvijas Sargs” atkārtoti akcentēja pretēju politisko novirzienu jauniešu sadursmju poli-

tisko bīstamību, jo tās apdraudot valsts drošību: “Šāds huligānisms ir jāiznīdē uz visiem laikiem. Jo sevišķi bīstams viņš taisni tagad, kur mēs zinām, ka Padomija labprāt gribētu redzēt mūsu valstī pilsoņu karu, lai tad vieglāki varētu mūs iekarot. Ar šādām sadursmēm mūsu tauta tiek saskaldīta divos naidīgos lēģeros, kas nāk par labu tikai mūsu ienaidniekiem.”⁴³ Minētā avīze pārmeta pilsonības politiķiem mikstčaulīgu un nepareizu politiku, ar kuru politisko cīnītāju rindās tiekot ierauti nenobrieduši jaunekļi, pat skolnieki. Portfeļu jautājumi un dažādi izdevīgi veikali neļaujot pilsonisko partiju frakcijām Saeimā atklāti nostāties pret sociālistiem, lai tie neatrautu pilsoniskām partijām savas balsis, un tāpēc sociālisti tādā pilsoniskā un nacionālā valstī, kāda ir Latvija, varot dibināt “sarkanās internacionāles kaujas draudzenes”. Tāda organizācija kā SSS Latvijā varot pastāvēt tikai tāpēc, ka pilsoniskās valdības to esot atļāvušas.⁴⁴

Pēc 1925. g. 15. februāra asiņainā notikuma abas savstarpēji naidīgās organizācijas Strādnieku sporta savienība un Latvju Nacionālais klubs tika aizliegtas. Tomēr drīz slēgto vietā tika izveidotas un oficiāli reģistrētas jaunas: sociāldemokrātu biedrība “Strādnieku Sports un Sargs” un biedrība “Latvju Nacionālistu klubs” (reģistrēta 1925. g. 25. martā, pastāvēja līdz 1927. g. februārim). Izveidojās arī citas aktīvā nacionālisma organizācijas. Šai sakarā pilsoniskā prese secināja, ka tiesa it kā esot likvidējusi abas 1925. g. 15. februāra sadursmē iesaistītās biedrības, taču faktiski tās turpinot darboties, tikai ar mainītiem nosaukumiem, tāpat šo organizāciju slēgšana notikusi tikai “uz papīra”. Likumi darot valsts varu bezspēcīgu pret šādu organizāciju ekscesiem un tāpēc tie esot jāgroza. Un tiešām: abas jaundibinātās biedrības turpināja savstarpējas sadursmes. Uz to 1925. g. 9. jūnijā kādā no saviem rakstiem norādīja advokāts, Saeimas deputāts Arveds Bergs: “Mūsu galvaspilsētas ielas atkal ir palikušas par izkaušanās lauku Nacionālā kluba biedriem un Br. Kalniņa sarkaniem sportis-

tiem. Jau ir laisti darbā revolveri — pagaidām vēl gaisā — un naži — pagaidām vēl bez nāvīgiem ievainojumiem. Abas puses ir nākušas pie slēdziena, ka “tā tālāk nevar iet”, un “tā tālāk tiešām nevar iet.” Bet nevajag būt pareģim, lai teiktu, ka tā tomēr ies tālāk, resp., tālāk ies vēl sliktāki, līdz kamēr atkal aizies līdz dzīvības upuriem.”⁴⁵ Laikraksts “Latvijas Sargs” vērsa uzmanību uz to, ka sociāldemokrātisko “siseņu” uzbrukumi notiek vienā un tanī pašā vietā. Tie sākas uz Martas ielas, tad pārsviežas uz Tērbatas un Ģertrūdes ielām un nobeidzas policijas iecirknī ar protokolu sastādīšanu, bet rezultātā daudzi cilvēki sadurstīti ar nažiem, nopietni ievainoti ar akmeņiem un citiem asiņiem un cietiem priekšmetiem. Avīze puda neizpratni, kāpēc šie huligāni netiek ar dzelzs roku savaldīti un netiek veikti nekādi pasākumi šīs pretvalstiskās organizācijas (SSS) likvidācijai. Avīze “Latvijas Sargs” 1925. g. 19. aprīlī secināja, ka ar pirmajiem maijiem jau saistīta vesela kaušanās vēsture, *pipkas* un asinis, un tāpēc atkārtoti aicināja 1. maija svinēšanu vispār atcelt: “Ievērojot sacīto, mēs jau divus gadus atpakaļ ierosinājām jautājumu, ka pirmā maija svinēšana jāatceļ, jo nav taču pielaidzams, ka valsts svētki tiek pārvērsti par izkaušanās dienu. Un ja arī policijai izdotos uzturēt priekšzīmīgu kārtību, tomēr šī diena kā svētki nebūs sajūtama. Viņa vienmēr rādīs, ka mūsu valsts dzīvē pastāv liela plaisa, ka ir vesela ļaužu šķira, kas sauc pēc asinīm un diktatūras un kas demonstratīvi ignorē mūsu karogu un himnu. Tādēļ mēs atkārtoti paceļam savu balsi, ka ir laiks 1. maijā sākt strādāt un nevis maisīties pa ielām ar plakātiem sarīkojamos gājienos.”⁴⁶ Pilsoniskā prese nosauca LSDSP un LKP par “valsts grāvēju partijām”.

Neraugoties uz sadursmēm, LSDSP turpināja katru gadu rīkot 1. maija svētku pasākumus. SSS galvenās valdes priekšsēdētājs un vienlaicīgi SSS sargu priekšnieks B. Kalniņš ar saviem rīkojumiem mēdza izteikt “biedrīku atzinību” sargiem, pionieriem un biedre-

nēm par piedalīšanos kuplā skaitā un priekšzīmīgu disciplīnu 1. maija svētku gājienos un parādēs. SSS sargi bija pakļauti militārai disciplīnai. Tāpēc tos SSS biedrus, kuri uzdrošinājās nepiedalīties 1. maija gājienos, nereti izslēdza no biedrības un tās sargu vienībām.

Sociāldemokrātu vadīto sporta biedrību slēgšana

Kārtība, kas atļāva politiskām organizācijām dibināt savas militāras vienības jeb militārus atzarus (tos maskējot kā kārtības sargus vai ar citiem nevainīgiem nosaukumiem), kuri nodarbojās ar politisko huligānismu, kaitēja normālai politiskai dzīvei valstī. Ar pastāvošo likumu palīdzību to nebija iespējams novērst, jo slēgtās biedrības vietā viegli varēja tiesā reģistrēt it kā jaunu biedrību ar citu nosaukumu, kura turpināja iepriekšējās biedrības darbību, un praksē nekas nemainījās. Tāpēc bija nepieciešams būtiski izmainīt likumu par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām. Visērtāk un ātrāk to izdarīt varēja, izmantojot Latvijas Republikas Satversmes 81. pantu, kas noteica, ka laikā starp Saeimas sesijām Ministru Kabineta ir tiesības, ja neatliekama vajadzība to prasa, izdot noteikumus, kuriem ir likuma spēks. Latvijas Republikas valdība 1933. g. septembrī Latvijas Republikas Satversmes 81. panta kārtībā pieņēma papildinājumus likumā par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām, kur teikts: “Pie politiskām organizācijām nevar pastāvēt sporta, fiziskās audzināšanas vai kārtības sargu iestādījumi, neatkarīgi no to nosaukuma, bet pie biedrībām un savienībām nevar pastāvēt kārtības sargu iestādījums.” Šo rīkojumu parakstīja Ministru prezidents Ādolfs Bļodnieks, iekšlietu ministrs Gotfrīds Milbergs un tieslietu ministrs Antons Ozols, un tas 1933. gada 4. oktobrī tika publicēts “Valdības Vēstnesī”. Ar šo likuma papildinājumu spēkā stāšanās līdz 1933. g. 10. oktobrim visi pastāvošie norādītie iestādījumi bija slēdzami.⁴⁷ Biedrības SSS darbība tika apturēta. Sociāldemokrāti

centās savu biedrību paglābt, taču viņiem izdevās tās oficiālo likvidāciju tikai novilcināt uz vēlāku laiku. Biedrības “Strādnieku Sports un Sargs” galvenās valdes pēdējā sēdē 1934. g. 21. martā tās priekšsēdētājs nolasi-ja paziņojumu, ka lēmums par SSS slēgšanu stājies spēkā un nepieciešams izvēlēties biedrības likvidācijas komiteju. Galvenā valde nolēma “likvidācijas darbu veikšanu uzdot biedrības galvenās valdes locekļiem pilnā sastāvā”.⁴⁸ Pēc 1934. g. 15. maija apvērsuma pārstāja pastāvēt arī pati LSDSP, jo visas politiskās partijas tika aizliegtas.

Latvijas Republikai kā pavisam nesen izveidotai valstij, kura turklāt atradās ģeopolitiski ļoti bīstamā vietā, ārkārtīgi svarīgi bija izkopt savu pilsoņu valstisko apziņu, patriotismu un saliedēt sabiedrību. Pilsoniskās jaunatnes sporta un izglītības organizācijas gādāja, lai jaunatne izaugtu garīgi un miesīgi stipra un būtu sagatavota turpināt Latvijas valsts tālākas izveidošanas un nostiprināšanas darbu. Turpretim sociāldemokrātu vadīto sporta biedrību pastāvēšanas jēga un darbības galvenais politiskais mērķis bija pilnīgi cits — audzināt pārliecinātus sociālistus, spēcīgus cīnītājus par sociālismu. Sociāldemokrāti dibināja sporta biedrības ne jau tāpēc, lai to biedri nodarbotos tikai ar “tīro” sportu. Sports bija galvenokārt līdzeklis, lai piesaistītu jauniešus. Sociāldemokrātu vadīto sporta biedrību galvenais uzdevums bija audzināt jauniešus par savai partijai uzticamiem sekotājiem un iesaistīt viņus LSDSP politikas īstenošanā. Tāpēc LSDSP izmantoja sporta organizācijas Latvijas valstij naidīgas ideoloģijas — marksisma — potēšanai jaunatnē. Šķiru cīņas, pieļaujot pat pilsoņu karu, privātapašuma iznīcināšanas un citu līdzīgu teoriju izplatīšana, ar ko nodarbojās sociāldemokrāti un komunisti viņu partiju vadītajās ārpusskolas izglītības un sporta organizācijās, jaunajai Latvijas valstij ļoti kaitēja. Tāpēc pilsoniskajā presē LSDSP un LKP nereti tika sauktas par “valsts grāvēju partijām”, jo tās, sludinot šķiru naidu un pilsoņu karu, kūda

vienu iedzīvotāju daļu pret otru un tādējādi cenšas satricināt neatkarīgās Latvijas valsts pamatus.

Avoti un piezīme

- ¹ LVVA, 3017. f., 4. apr., 6. l., 1. lp.
- ² O. J. Strādnieku sporta savienības 2. kongress. *Strādnieku Sports*. 1924. 2: 11.
- ³ SSS galvenās valdes paziņojumi. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1925. 1: 11.
- ⁴ Zem jauna nosaukuma. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1925. 4: 35.
- ⁵ Kalniņš B. Pēc pieciem gadiem. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1926. 6: 83.–85. SSS 4. kongress. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1926. 7/8: 104.
- ⁶ LVVA, 3017. f., 4. apr., 21. l., 29. lp.
- ⁷ Turpat, 14. l., 40. lp.
- ⁸ SSS galvenās valdes paziņojumi. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1925. 1: 11.
- ⁹ Kalniņš B. Strādnieku sports. *Strādnieku Sports*. 1924. 1: 2.
- ¹⁰ Turpat, 1. lpp.
- ¹¹ Kalniņš B. Pēc pieciem gadiem. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1926. 6: 83.
- ¹² Turpat.
- ¹³ LVVA, 3017. f., 4. apr., 81. l., 9. lp.
- ¹⁴ Zirnīts A. Milsportistu apmācība. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1925. 9: 122.
- ¹⁵ LVVA, 3017. f., 4. apr., 16. l., 6. lp.
- ¹⁶ Turpat, 14. l., 23. lp.
- ¹⁷ Zirnīts A. Militāro sekciju divi gadi. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1926. 2: 19.
- ¹⁸ Turpat.
- ¹⁹ O. J. Strādnieku sporta savienības 2. kongress. *Strādnieku Sports*. 1924. 2: 12–13.
- ²⁰ Zem sarkanā karoga. *Strādnieku Sports*. 1924. 4: 25.
- ²¹ Zirnīts A. Militāro sekciju divi gadi. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1926. 2: 20.
- ²² Turpat. SSS militāro sekciju divu gadu jubileja. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1926. 3: 39.–40. lpp.
- ²³ Kalniņš B. Militārais sports. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1926. 7/8: 103.

- ²⁴ Kalniņš B. Pēc pieciem gadiem. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1926. 6: 84.
- ²⁵ LVVA, 3017. f., 4. apr., 14. l., 5. lp.
- ²⁶ Krēsliņš. U. *Aktīvais nacionālisms Latvijā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 92. lpp.
- ²⁷ Strādnieku maija svētki. *Sociāldemokrāts*. 1922. g. 3. maijā. 1. lpp. Maija svētku atskaņas Rīgā. *Sociāldemokrāts*. 1922. 5. maijā. 1. lpp.
- ²⁸ Krēsliņš. U. *Aktīvais nacionālisms Latvijā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 156. lpp.
- ²⁹ Izmeklēšanas komisijas slēdzieni par 1. maija notikumiem. *Sociāldemokrāts*. 1923. 19. maijā. 2. lpp.
- ³⁰ Bergs P. Par 1. maija notikumiem (iešlietu ministra runa Saeimas sēdē 4. maijā uz iesniegto jautājumu). *Valdības Vēstnesis*. 1923. 11. maijā. 2. lpp.
- ³¹ Kas vainīgs pie 1. maija nekārtībām? *Latvijas Sargs*. 1923. 18. maijā. 1. lpp.
- ³² Bergs A. Kreisie sociāldemokrāti vainīgi. *Latvīis*. 1923. 4. maijā. 1. lpp.
- ³³ Turpat.
- ³⁴ Ministru Kabineta demisija. *Latvīis*. 1923. 10. maijā. 1. lpp.
- ³⁵ Bergs A. Kreisie sociāldemokrāti vainīgi. *Latvīis*. 1923. 4. maijā. 2. lpp.
- ³⁶ Pa nodaļām. *Strādnieku Sports*. 1925. 2: 63.
- ³⁷ Zem sarkanā karoga. *Strādnieku Sports*. 1924. Nr. 4: 26.
- ³⁸ Pa nodaļām. *Strādnieku Sports*. 1925. 2: 63.
- ³⁹ Pēdējie notikumi. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1925. 1: 3.
- ⁴⁰ Krēsliņš. U. *Aktīvais nacionālisms Latvijā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. 100., 160. lpp.
- ⁴¹ Mēģinājums mikstināt nacionālā kluba noziegumu. *Sociāldemokrāts*. 1925. 17. febr. 2. lpp. Petrevics A. Nacionālkubisti — atklāti valsts grāvēji. *Strādnieku Avīze*. 1925. 5. maijā. 1. lpp. Dreifelds J. Īleņu maisā nenoslēpsi. *Strādnieku Avīze*. 1925. 12. febr. 1. lpp.
- ⁴² Pēdējie notikumi. *Latvijas Strādnieku Sports*. 1925. 1: 4.
- ⁴³ Miesiņš D. Asinis izlietas. *Latvijas Sargs*. 1925. 18. febr. 1. lpp.
- ⁴⁴ Turpat.
- ⁴⁵ Bergs A. Vainīgie. *Latvīis*. 1925. 9. jūn. 1. lpp.
- ⁴⁶ Sanders T. Pārdomas par pirmo maiju. *Latvijas Sargs*. 1925. 19. apr. 1.–2. lpp.
- ⁴⁷ Valdības rīkojumi un pavēles. Papildinājumi likumā par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām. (Izdoti LRS 81. panta kārtībā). *Valdības Vēstnesis*. 1933. 4. okt. 1. lpp.
- ⁴⁸ LVVA, 3017. f., 4. apr., 21. l., 87. lp.

Par autoru

Paulis Gavars beidzis Latvijas Valsts universitātes Vēstures un Filozofijas fakultāti vēstures specialitātē, iegūstot kvalifikāciju — vēsturnieks, vēstures un sabiedrības mācības pasniedzējs. Tajā pašā augstskolā beidzis Svešvalodu fakultāti vācu valodas un literatūras specialitātē. Par promocijas darbu “Kreisās ārpuskolas izglītības organizācijas Latvijas Republikā (1920–1933)” ieguvis vēstures doktora grādu. Viņa pētnieciskās intereses — Latvijas politisko partiju darbība un ārpuskolas izglītība 1917.–1934. gadā. Lektors un docents Latvijas augstskolās un galvenais speciālists un pētnieks Latvijas vēstures muzejos.

About the author

Paulis Gavars has graduated from the Latvian State University, Faculty of History and Philosophy, speciality of history, qualified as historian and lecturer in history and social studies. Also has graduated from the Faculty of Foreign Languages at the same University, Department of German Language and Literature. Has obtained *Dr. hist.* degree for his doctoral thesis “Leftist organisations of out-of-school education in the Republic of Latvia (1920–1933)”. Research interests: activities of Latvian political parties and out-of-school education in 1917–1934. Lecturer and associate professor in Latvian universities and leading specialist and researcher in Latvian museums of history.

POLITICAL STRUGGLES OF SPORTS SOCIETIES LED BY SOCIAL DEMOCRATS (1921–1934)

Paulis Gavars

nitau 263@gmail.com

Summary

Key words: *Social Democrats, citizenship, sports societies, ideological education, class struggle*

The aim of this paper is to discuss an issue that has been little researched until now, about the activities of the Latvian Social Democratic Workers' Party (LSDWP) in workers sports societies. The LSDWP established sports societies already beginning from 1921 and used them for party's political goals: for dissemination of party's ideology, protection of the party administration, institutions and mass undertakings organised by them, driving off the physical attacks of political enemies, as well as for attraction of new members. Social Democrats established sports societies not for the purpose that the members could go in for “pure” sport, but mainly in order to train the youth as trustworthy followers of the Party and involve them in implementation of the LSDWP policy.

In the 1920s, Social Democrats established three sports organisations with the same abbreviation for their names in Latvian — SSS. The first one was Workers' Sports Society (founded in 1921); after its closure, in February 1925, the LSDWP organised Workers' Sports Sections, but on 15 June 1925 the Society “Workers' Sports and Guardian” started functioning. Actually it was only a change of the name, or “signboard”, of the society, since each of the following societies continued the work performed by the previous society, but the membership and activities changed very little. The leaders of the LSDWP used to accentuate that the main essence of the existence of these three societies, and their major political goal, remained unchanged — to educate dedicated socialists, powerful fighters of the workers' movement for socialism.

The 2nd Congress of the Workers' Sports Society that was held on 4 August 1924 assigned the task for all SSS departments of the Sports Society to organise special *aizsargi* units (military sections) for protection of workers' meetings, facilities, and processions. However, actually SSS military units were used also for attacks to political enemies. In Riga there were

often clashes between the athletes of military sections of Social Democrat sports societies and nationally and patriotically disposed members of youth organisations. Leaders of the Social Democratic sports movement explained that the SSS political struggle went on in two directions: the first one was struggle (as defined by them) against “reactionary citizenship” and fascist movement, and the other one was struggle against the activity of Communists in society.

The state of affairs that it was allowed to political organisations to establish their own military units or military branches (masking them as security guards or attributing other innocent names to them) that practiced political hooliganism impeded normal political life in the country. Therefore, the Government of the Republic of Latvia, in September 1933, adopted amendments to Article 81 of the Constitution of the Republic of Latvia (*Satversme*), about societies, unions and political organisations, which stated that no institutions of sports, physical activities or security guards could be established under the control of political organisations, irrespective of their name, and no security guards institution can exist under the control of societies and unions. As the amendments to this Article came into effect, on 10 October 1933, all existing mentioned institutions were to be closed. Thus, the Social Democratic Party had to liquidate all sports societies administered by it. After the coup of 15 May 1934, also the LSDWP itself ceased to exist, since all political parties were prohibited.